

A szakmai kommunikáció képi megjelenítései (1960–1970)

A pedagógia világi térben és időben

Somogyvári Lajos*

Az oktatástörténet-írás utóbbi évtizedekben tapasztalható paradigmatis fordulata számos tanulsággal szolgálhat a magyarországi kutatások számára is. Sokfelé ágazó és nehezen egységesíthető folyamatról van szó, melyet talán legjobban a modern tudomány-, és világfelfogás posztmodernbe való átmeneteként jellemezhetünk. Az oktatástörténet hagyományosan nagy gondolkodók eszmei örökségével foglalkozik, akiknek gondolatai, művei egy kitérővel tarkított fejlődési sort adnak ki, az egyén szabadságának mind nagyobb mértékű kiteljesedését. A nyugati civilizációra jellemző az ilyen fajta gondolkodásmód, mely valamilyen cél felé való haladásként értékeli bonyolult történeti-társadalmi folyamatokat (teleologikus), korszakokat állapít meg (kronologizáció, rendezett idő) és hisz a nagy egyéniségek történelemalakító erejében (individualizmus). Tanulmányom célja, hogy egy másfajta oktatástörténet-írásra nyújtsak példát, mely fényképek elemzése alapján vizsgálja fel a hétköznapi történeteket az 1960-as évek Magyarországon. A multidiszciplináris módszertan magában foglalja az ikonográfiát, antropológiát és a történetírás különböző irányzatait – a különböző nézőpontok hozzásegítenek minket a pedagógia világainak térben és időben eltérő formáinak feltárásához. Jelen esetben ezeket a világokat a tanácskozások, konferenciák és látogatások jelentik.

Kulcsszavak: oktatástörténet, ikonográfia, antropológia, fénykép, narratíva, pedagógiai újságok

Bevezetés – az oktatástörténet megújulása

Számos tudományág eredményeit hasznosította az oktatástörténet az utóbbi két évtizedben – a kvantitatív kutatásoktól a mentalitástörténeten át az antropológiáig terjed a sor. *Heinz-Elmar Tenorth* az átalakulást elemezve (2001) a posztmodern egyik leghatásosabb szentenciáját¹ fogalmazza újra saját tudományágára nézve: a nagy metanarratívák elvesztették érvényességüket és rendteremtő erejüket korunkban, a dichotómiák (kizáró jellegű „vagy-vagy” gondolkodás, igaz-hamis ellentétpárok stb.) helyett egymás mellett létező magyarázatok egyidejűségét kell elfogadnunk, minden kutatás konstruktív jellegét, mely saját nézőpontunkat és értékválasztásainkat tükrözi. Az ilyen értelemben vett új oktatástörténet nem szűkítheti le a forrásbázisát többé a magas irodalomra és művészetre, hanem az egész grafikus-figuratív hagyományt is magában kell foglalnia, a fotókat, emblémákat és rajzokat egyaránt. *Németh András* és *Szabolcs Éva* tanulmányában (2001) hasonló gondolatokat fogalmaz meg a történelmi antropológia lehetőségeiként: a kultúra történeti kontextusba helyezésével mindennapi tapasztalatainkat (mint amilyen például az iskoláztatás) historizáljuk, „egymás melletti történeteket” fogalmazzunk meg, melyek nem tartanak igényt az univerzális igazság címére. A társadalmi cselekvések leírásához és megértéséhez új csoportokat (gyermeket, családokat stb.), új forrásokat (a magánélet dokumentumait például) és más tudományok eredményeit (például művészettörténet, irodalomtörténet) is be kell vonni a neveléstörténeti kutatásokba.

* Rudnay Gyula Szakközépiskola, Tab, középiskolai tanár, somogyvari.lajos@liveedu.radnay.tab.hu

1. *Lyotard* híres kijelentését, a nagy elbeszélések végét parafrázeálja *Tenorth* a fejtegetéseiben – ld.: *Lyotard*, 1993.

Képi történetek

Saját kutatásaim ebbe a vonulatba illeszkednek, az 1960 és 1970 közötti magyar pedagógiai sajtó (Gyermekünk, Köznevelés, Óvodai Nevelés, A Tanító, A Tanító Munkája, Úttörővezető) fotóanyaga alapján alkotok gyermek-, tanár- és iskolaképeket. A folyóiratok szerepe rendkívül fontos a sajátos nevelési tudás elterjesztésében és szakértői csoportok legitimációjában (Carvalho, 2003). Az 1945 és 1950 közötti időszak cezúráját jelent a hazai pedagógiai folyóirat-kiadásban: a világháború után 6 olyan folyóirat működött tovább,² ami előtte is megjelent, de ezek fokozatosan megszűntek, helyüket más kiadványok vették át (Jáki, 1962). A kezdeti sokféleség megszűnt, a monolit hatalmi rendszer a pedagógiában is átvette az uralmat, amit az 1950. márciusi párthatározat fogalmazott meg élesen (Kardos, 2003): a múlttal való leszámolás, a szocialista eszmény megvalósítása és az egységes szellemiség kialakítása lett a cél, melyet propaganda és ideológiai célok domináltak. Olyan nagy kiadványszámú, központi lapok jöttek létre, melyek az oktatásirányítás hatékonyabbá tételét és a nem marxista nevelők át-képzését szolgálták (Jáki, 1962) – az 1945-ben alapított Köznevelés volt leginkább centrális helyzetben, de fontossá vált az tudományos közvéleményt alakító, 1951-ben induló Pedagógiai Szemle, illetve az 1950-től létező Óvodai Nevelés, valamint az eredetileg a Köznevelés alsótagozatos mellékleteként funkcionáló A Tanító Munkája és az ezt folytató A Tanító. A társadalom és a szakmaiság különböző szegmenseit célozták meg a lapok: a szülőket és a tágabb nevelési környezetet (Gyermekünk), a tudósokat (Pedagógiai Szemle), és a különböző iskolatípusokban dolgozó pedagógusokat (óvoda – Óvodai Nevelés, általános iskola – A Tanító Munkája, A Tanító, középiskola – Köznevelés, mozgalmi nevelés – Úttörővezető).

Az 1960-as éveket reformkezdeményezések és megtorpanások jellemzik, az évtizedet az oktatási expanzió és a szakmai autonómia növekedésének hívószavaival írhatjuk le (ld. például: Mann, 2002; Kelemen, 2003;). Az 1961-es oktatási törvény és az 1970-ben megrendezett V. Nevelésügyi Kongresszus által keretezett periódus sajátos kettősségét a korszerű, sokoldalú műveltség kialakításának célja és az ideológia-világnézeti harc fokozásának jelszavai és irányelvei jelentették. A központi irányítás számára egyre fontosabbá vált a tömegek nevelése, melynek egyik eszközeként a vizualitás szerepe, az újságokban megjelenő fényképek száma egyre nőtt (Szarka és Fejér, 1999; Simon, 2000). Kép és történet / történetiség összefüggő fogalmak – a következő gondolatokban ezt igyekszem bebizonyítani.

A fényképeket a magyar neveléstudomány és történetírás is felhasználja már (ld. például: Géczy, 2008; ill.: Stemplerné, 2009), de ezek egyelőre elszórt kezdeményezések csupán. A kép konkrét megjelenése (fénykép) és a bennünk élő mentális képzet (a mentális kép filozófiatörténeti hátteréhez ld.: Nyíri, 2001) egybejártsága alkotja meg a mindennapjainkat felépítő, hétköznapi narratívákat, a történelmen belüli történeteket. Konkrét példát alapul véve: a tanárokról készített fotók megerősítik, vagy cáfolják a saját tapasztalatainkon felépülő „tanár” képét, iskolai emlékeinket és elvárásainkat, melyek különböző történeti korszakokra jellemző és azokon átívelő jellegzetességekkel bírnak.

Az oktatás-nevelés világairól és szereplőiről szóló történetek elbeszéléseivel saját és közösségi identitásunkat formáljuk, hiszen élettörténetünk egy tekintélyes hányadát alkotja az a tapasztalat, amely egyben sok más emberrel közös élmény (Ricoeur, 2001). A narratíva központi fogalom a hasonló megközelítések esetén. Hayden White (1973) először csak a történettudomány és az irodalmi műfajok kapcsolatának feltárására használta ezt a fogalmat, Jerome Bruner (2004) már a tudományok narratívumairól beszél, a gondolkodás általános módjaként és a megismerés eszközeként jellemezve a narratívaalkotást. Az oktatástörténet-írás utóbbi időszakában szintén

2. Magyar Peadagogia, Énekszó, Gyakorlati Pedagógia, Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny, Debreceni Protestáns Lap, Sárospataki Református Lapok.

megfigyelhető a narrációhoz, diskurzushoz való visszatérés, idő és tér kategóriáinak, a kultúra egyéb jelenségeinek emberi konstrukcióként való kezelésével együtt (*Escolano, 2007*).

A tanári identitás egyik fontos területéről lesz szó a következő írásban – a szakma tudományos megalapozásáról és a pedagógia világainak idő és térbeli kiterjesztéseiről. A pedagógiai tanácskozásokat, konferenciákat és látogatásokat ábrázoló fotók mind földrajzi, mind történeti értelemben tágítják a hagyományos intézményi kereteket, melyek között az óvodapedagógust, tanítót, vagy tanárt elképzeljük. A múlttal és a Magyarországon kívüli világgal való viszony kialakítása politikai kérdés is egyben – a hagyományból kiválogatott fejlődési vonal, a reakció és progresszió szembeállítás jellegzetes ideológiai elem, csakúgy, mint az internacionalizmus felemlítése. Ha Makarenko emlékünnepegről, szovjet vendég látogatásáról, vagy a parlamentben tartott V. Nevelésügyi Kongresszusról látunk képet, akkor nyilvánvalóvá válik a marxista-leninista ideológia jelenléte. Burkoltabb formában is érvényesülhet ugyanez, hiszen az elmélet és az iskolai gyakorlat kapcsolatának erősítése, dialektikus egységük hangsúlyozása, a tudomány szerepének növelése a mindennapokban (a pedagógiai tanácskozások, konferenciák világa) hasonló gondolkodásmódon alapul.

Kutatásaim 4063 darab fényképből álló vizsgálati anyagon alapulnak, melyek közül eddig a gyermekportrékat (522 darab kép) és a pedagógusképeket (529 darab kép) dolgoztam fel. Ez utóbbi esetében két csoportra osztottam a korpuszt: 412 fotó a megszokott, intézményi környezetben ábrázolja a pedagógusokat, 112 fotó azonban kilép ezekből a keretektől. Az ünnepeket, a tankönyvek, taneszközök kifejlesztését és a képzés, továbbképzés témaköreit már feldolgoztam az általam pedagógiai háttérnek elnevezett világból, egyedül a pedagógiai tanácskozások, konferenciák és látogatások fényképanyaga van hátra – ez lesz írásom tárgya.

Pedagógiai tanácskozások

A témát gyakran nehéz elkülöníteni a „képzés, továbbképzés és ünnepek” képanyagától (mint azt majd első példám is mutatja), emiatt több átfedés van a különböző témák között. Pedagógiai tanácskozás alatt az oktatás-nevelés világának szereplői (pedagógusok, oktatáspolitikusok, különböző szervezetek, szakértők és a közoktatás irányítói) által (és számukra) szervezett eseményeket értem. Az állam különböző szintű szereplői által rendezett hivatalos alkalmak, ahol a tudomány és az államhatalom képviselői találkozhatnak a gyakorló pedagógusok világával. Az oktatást közügyként kezelő szemlélet számtalan eseményt sorolhat ide, a megbeszéléstől, a tanácskozáson át a konferenciáig és kongresszusig, én csak a nyelvi kontextus által egyértelműen azonosítható képeket soroltam ide – összesen 11 darab fényképet.

Hat alkalmat örökítenek meg ezek a fotók: a 15 éves állami tankönyvkiadás apropójából megtartott tanácskozást, a *Makarenko* halálának 25. évfordulójára szervezett emlékünnepeget, a Balatoni beszélgetések című előadássorozatot, az V. Nevelésügyi Kongresszust, egy székesfehérvári általános iskolai összejevetelt, valamint a gyermekotthonokról Budapesten rendezett nemzetközi tanácskozást.³ Ennél nagyságrendekkel több tanácskozásról számoltak be a pedagógiai lapok az adott korszakban, de vizuális információ csak ennyi maradt fenn, a többi nyelvi információ, fényképek nélkül. A felsorolt példák közül hármat fogok elemezni: a *Makarenko* emlékünnepegről szóló beszámolót, mivel ez szolgál a legtöbb tanulással, kiemelt fontossága miatt az V. Nevelésügyi Kongresszust, illetve egy szovjet vendég látogatását Magyarországon.

Első példám többszörös legitimáló erővel bír a neveléstudomány, a pedagógus szakma számára és számtalan irányba kitérítő az oktatás-nevelés világait. A Makarenko-emlékünnepege fotója egy nagyobb sorozatba il-

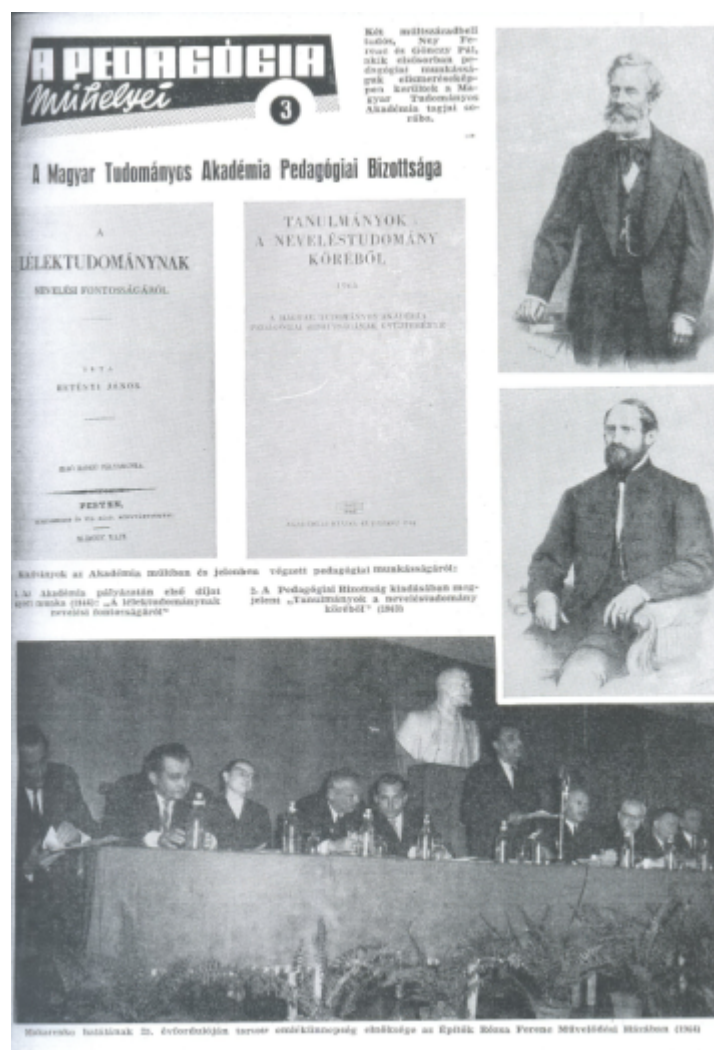
3. A képek forrásához ld.: 15 éves állami tankönyvkiadás – Köznevelés, 1964. 9., 3.; Makarenko halálának 25. évfordulója – Köznevelés, 1965. 3., borító III., Balatoni beszélgetések – Köznevelés, 1970. 15., borító I., II.; V. Nevelésügyi Kongresszus – Köznevelés, 1970. 20., 12–13., Köznevelés, 1970. 21., borító I., IV.; A Tanító, 1970. 10., 3., székesfehérvári tanácskozás – A Tanító munkája, 1965. 6–7., 58.; Tanácskozás a gyermekotthonokról – Óvodai nevelés, 1970. 9., 352.

leszkedik, mely 1965-ben, egymást követő lapszámok hátsó és belső borítóján jelent meg a Köznevelésben. A sorozat címe: „A pedagógia műhelyei”, példánk az MTA Pedagógiai Bizottságát mutatja be munka közben. Nem véletlen a megjelenés dátuma – ebben az évben hangsúlyos helyeken ünnepelte a szaksajtó a felszabadulás 20. évfordulóját, mely alkalmat adott a visszatekintésre, az eredmények összegzésére – *Assmann* kulturális emlékezetről szóló elméletében (*Assmann, 2004*) az ilyen évfordulók, az ehhez kapcsolódó cselekvések és gyakorlatok a kollektív emlékezet és identitás megformálásában játszanak fontos szerepet. A szocialista rendszer számára 1945 az a referenciális pont, kezdet, amihez képest önmagát meghatározza, az eredet, ami köré mítoszt épít. Most lássuk tehát a konkrét képet és a kontextust, amiben a Makarenko-emlékünnepegség megjelenik!

Makarenko halálának 25. évfordulóján tartott emlékünnepegség elnöksége az Építők Rózsa Ferenc Művelődési Házában (1964)

1. Kép: Makarenko halálának 25. évfordulóján tartott emlékünnepegség elnöksége az Építők Rózsa Ferenc Művelődési Házában (1964)
Készítő: *Mikó László* (MTI) Megjelenés helye, ideje: *Köznevelés*, 1965/3, borító III. – részlet Képleírás: Az ünnepegséget ábrázoló képen asztal mögött ül az elnökség, valaki éppen előad. Mögöttük Lenin szobor magasodik, az egyetlen nőalak valószínűleg *Benke Valéria* korábbi művelődésügyi miniszter. A kép egy egész oldalas fotómontázs részlete.

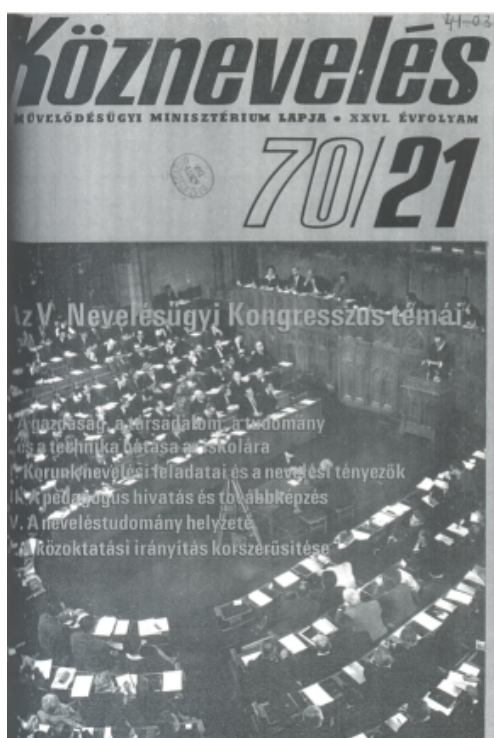
2. Kép: A pedagógia műhelyei. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága Készítő: *Mikó László* (MTI) Megjelenés helye, ideje: Köznevelés, 1965. 3., borító III. Képleírás: A felszabadulás 20. évfordulójára megjelentetett Pedagógia műhelyei sorozat több pedagógiai intézményt is bemutatott: a Gyermeklélektani Intézetet, az Országos Pedagógiai Intézetet, a Tankönyvkiadót és a Munkaügyi Minisztérium Módszertani Intézetét. A tudományos legitimáció és a szakértői tudás termelése így kapcsolódik a pedagógiához.

A borító képei egyrészt a hazai tudományosság centrumába (MTA) helyezik az oktatás-nevelés világát, másrészt egy nagy múltú hagyomány részévé teszik az 1960-as évek pedagógiáját. *Ney Ferenc* és *Gönczy Pál*, a XIX. század oktatásügyének képviselőiként lettek az MTA tagjaivá, személyükben megtestesítették a gyakorló tanerő és tudományos alkotó egységét – az ő utódaik dolgoznak az iskolákban, az ő örökségük értékei felhasználhatóak az 1960-as évek valóságában. Kétfajta hagyomány összekapcsolására is megtörténik a kísérlet a „tablón”: a hazai tanügy múltja és a szovjet pedagógia átvétele között – a *Makarenko* életművének recepciója a korszakban is folytatódott (*Zrinszky*, 1964; *Pataki*, 1966). Nagyon erőteljes értelmezési teret épít ki tehát a képek közti kapcsolatrendszer, ami időben (a múltban visszafelé, a jelenre és jövőre is alkalmazva) és térben (a mintaadó szovjet pedagógia méltatása) egyaránt túlmutat az adott kereteken.

Az 1965-ös év különösen fontos volt a hatalom számára az eszmei-ideológia harc szempontjából – ezt jelzi, hogy az év során hozott 15 MSZMP határozat (ld. Vass, 1978) közül 5 ezzel a kérdéssel, és gyakorlati alkalmazásaival foglalkozik! A tudat átalakítása a szocializmus építésében központi feladattá vált, s a párt ennek legfőbb terepül a tudomány, az oktatás-nevelés, a művészet és a sajtó világát jelölte meg. Az ideológia valamennyi társadalmi politikai rendszer sajátja, *Margaret Wilkin* brit kutató (1996) például a tanárképzés és a társadalmi intézmények, cselekvések egyik fő feladatának az ideológia disszeminációját tartja, mely szimbolikus és materiális formákban egyaránt reprezentálódik.

A konkrét képhez visszatérve: az évfordulóra szervezett ünnepség helyszíne az Építők Rózsa Ferenc Művelődési Háza – több MSZMP és Hazafias Népfront – kongresszust is tartottak itt, egészen 1989-ig. Az emblemikus tér jelzi az esemény fontosságát, a kép háttérében lévő *Lenin* szobor pedig ennek konkrét, látható ideológiai megerősítését. A fotó szereplői között egyetlen női alak van – ő valószínűsíthetően *Benke Valéria*, korábbi művelődésügyi miniszter (1958–1961), ebben az időben MSZMP KB-tag és a Társadalmi Szemle szerkesztőbizottságának elnöke. Természetesen az ilyen gesztusokkal az említett területek fontossága és presztízse is felértékelődött, amit képileg is megjelenít a szereplők perspektívája (alulról-felfelé), kiemelt helyzete a pódiumon.

Az V. Nevelésügyi Kongresszus (1970)

3. Kép: Nincs adat
Készítő: MTI

Megjelenés helye, ideje: Köznevelés, 1970/21, borító l.
Képleírás: A Parlament padsorait az V. Nevelésügyi Kongresszus időtartama alatt pedagógusok foglalták el, jelezve az oktatás-nevelés ügyének fontosságát, a pedagógia világainak szimbolikus térfoglalását. A fotó kivételnek számít a kor pedagógiai képanyagában, hiszen közvetlenül jeleníti meg a politika világát.

A kongresszusok története a magyar pedagógiai gondolkodás fontos fejezete, a kongresszus dátumai korszakos történelmi eseményekhez köthetők – 1848, 1896, 1928, 1948, 1970, 1993, 2008. A szakirodalom csak 1970-ig dolgozta fel a témát (*Felkai*, 1971; *Kelemen*, 2007), úgy tűnik a rendszerváltás utáni VI. és VII. kongresszus szintézisbe foglalásához, beillesztéséhez még idő kell. Valamennyi kongresszus egy-egy periódus lezárásaként, vagy fordulópontján foglalta össze az eredményeket, feltérképezte az oktatás helyzetét, körvonalazta a problémákat és kijelölte a fejlesztés irányait. A kontinuitás, a hagyomány felvállalása nagyon fontos tényező volt megrendezésükben, amit a növekvő sorszám is jelez. Az 1970-es kongresszus több szempontból is hangsúlyos szerepet tölt be: a fordulat éve (1948) utáni első jelentős összejövetel, egyben a szocialista rendszer egyetlen ilyen rendezvénye, mely az adott keretek között próbált különböző reformjavaslatokat és megoldási kísérleteket kidolgozni. Az V. Nevelésügyi Kongresszus 1970. szeptember 28–30. között zajlott, az MSZMP X. kongresszusa pedig 1970. november 23-án kezdődött – a két esemény egymásutánisága felértékeli az előbbi jelentőségét.

Több magyarázó narratíva is adódik a képek értelmezésére: teória és praxis összekapcsolásának témája éppúgy érvényes, mint a professzionalizáció kontextusán belül értelmezett szakmai jelenségek vizsgálata, vagy a régóta folytatott vita újbóli felvetése a pedagógus hivatás értelmiségi mivoltáról. Elmélet és a gyakorlati pedagógiai tudás és kompetencia találkozik össze a konferencián, amit a Köznevelés címlapjának témái is megjelenítenek: a gazdaság, technika és közoktatás-irányítás kérdései kerülnek itt össze a neveléstudomány és pedagógus hivatás elméleti jellegű témáival, hogy aztán a kongresszus résztvevői irányokat dolgozzanak ki a rendszerbe való beavatkozás számára. Az angolszász szakirodalom a tudományt reprezentáló pedagógust nevezi *academic teacher*-nek (szemben a *non-academic teacher* típusával, ld.: *Cannon*, 1970) – az ő tudományos szerepvállalása (összekapcsolva a politikai tér jelentőségével, melyre nemsokára visszatérek) növeli a hivatás presztízsét, jelentős legitimáló erővel bír. A kongresszus a korszak történelmi-társadalmi környezetében fontos fordulatot jelez. Annak a fejlődési folyamatnak egy állomását jelenti, mely a kommunista ideológia nyomása alatt az 1950-es években „kvázidiszciplínává alakuló egyetemi pedagógia” (*Németh*, 2009, 51.) újbóli önállósulását, tudományosságának, szakértői jellegének erősödését hozta – s ezzel a professzionalizáció kontextusához jutottunk vissza. A Magyar Pedagógiai Társaság 1967-es újralakulása és az általa meghirdetett V. Nevelésügyi Kongresszus is ennek a reformléggörnek volt a része.

A kép befogadását alapvetően az a politikai tér határozza meg, ami keretet ad neki, a Parlament pedig nem megszokott környezet a pedagógia világainak bemutatásában. Ezzel a gesztussal a valódi és szimbolikus határátlépés is megtörténik, a dolgotom elején már említett térkiterjesztés, az oktatás-nevelés hagyományos intézményi világának elhagyása. *Edward T. Hall* alapvető jelentőségű munkájában (1987) a térnek egy olyan antropológiáját írja le, mely az emberi viselkedéseket meghatározó tényezőként funkcionál: az ember által kialakított kötött és részben kötött tér (épület, berendezés, tárgyak) strukturálja tevékenységünket, az így kialakított határok alkotják értelmezési kereteinket. A személy, aki egy parlamenti térben foglal helyet, másképp látja önmagát és társait – társadalmi-kulturális és politikai diszpozíciói a nézőben is határozott benyomást keltenek (*Low* és *Lawrence-Zúñiga*, 2003). Ha nem tudnánk, hogy egy pedagógiai eseményről van szó, összetéveszthetnénk a fotókat egy parlamenti ülészekkel. A patkó alakú ülésor „elnyeli” a képek szereplőit, kiragadva az iskola világából homogenizálja őket – a címeken, feliratokon kívül semmi sem utal arra, hogy itt neveléstudósokról, pedagógusokról és oktatási szakértőkről van szó. Hozzá kell tenni, hogy a képes beszámolók ezután a különböző szekciók munkájával foglalkoznak, ahol már elkülöníthetőek az egyedi személyek – de az első kép mindkét esetben a Parlament felülnézete. A parlament egyértelműen olyan reprezentatív tér, mely bármely benne szereplőt szimbolikus jelentéssel telít meg – hétköznapi és szimbolikus megkülönböztetése természetesen gyakran csak néző-

pont kérdése (*Niedermüller, 1994*). Nem létezik semleges, objektív tér, csupán annak hangsúlya változik, hogy ez a tér mekkora szerepet játszik világ- és önértelmezésünkben.

Külföldi vendégek látogatása

M. M. Konyina, a moszkvai, Leninről elnevezett Pedagógiai Főiskola óvodai karának dékánja, az anyanyelv- és környezetismertetés óvodai specialistája a szovjet felsőoktatási küldöttség tagjaként két hétig járt Magyarországon. Több napot töltött oktatási intézményekben, vidéki és budapesti óvodákban és óvónőképző intézetekben.

A Fővárosi Pedagógiai Szemináriumban előadást tartott az erkölcsi nevelés lehetőségeiről az 5—6—7 évesek csoportjában. Beszámolója a moszkvai Pedagógiai Főiskola óvodai kara munkatársainak egyéves vizsgálataira épült. Az értekes előadás után a jelenlevő budapesti felügyelők és az erkölcsi neveléssel foglalkozó óvónői munkaközösség tagjainak kérdéseire válaszolt Konyina elvtársnő.

Konyina elvtársnő látogatása, előadása, a vele járó eszmecsere hasznos tapasztalatokat nyújtott további munkánkhoz.

4. Kép: Moszkvai vendégünk

Készítő: Nincs adat

Megjelenés helye, ideje: Óvodai nevelés, 1961. 5, 165.

Képleírás: A külföldi vendégek látogatásáról szóló képek általában a szocialista blokk országainak tapasztalatcseréjét fejezték ki – a szovjet minta átadását mutatja be a fenti kép. A fotó centrumában helyezkedik el valószínűleg a vendég, minden tekintet ráirányul. A szereplők öltözete vegyes, van, aki az óvónői köpenyt viseli, mások „civil-ruhában” vannak, ami jelzi a találkozó informális jellegét.

Az oktatástörténet-írás utóbbi évtizedekben tapasztalható paradigmaticus fordulata számos tanulsággal szolgálhat a magyarországi kutatások számára is. Sokfelé ágazó és nehezen egységesíthető folyamatról van szó, melyet talán legjobban a modern tudomány-, és világfelfogás posztmodernbe való átmeneteként jellemezhetünk. Az oktatástörténet hagyományosan nagy gondolkodók eszmei örökségével foglalkozik, akiknek gondolatai, művei egy kitérőkkel tarkított fejlődési sort adnak ki, az egyén szabadságának mind nagyobb mértékű kiteljesedését. A nyugati civilizációra jellemző az ilyen fajta gondolkodásmód, mely valamilyen cél felé való haladásként értékeli bonyolult történeti-társadalmi folyamatokat (teleologikus), korszakokat állapít meg (kronologizáció, rendezett idő) és hisz a nagy egyéniségek történelemalakító erejében (individualizmus). Tanulmányom célja, hogy egy másfajta oktatástörténet-írásra nyújtsak példát, mely fényképek elemzése alapján vázolja fel a hétköznapi történeteket az 1960-as évek Magyarországon. A multidiszciplináris módszertan magában foglalja az ikonográfiát, antropológiát és a történetírás különböző irányzatait – a különböző nézőpontok hozzásegítenek minket a pedagógia világainak térben és időben eltérő formáinak feltárásához. Jelen esetben ezeket a világokat a tanácskozások, konferenciák és látogatások jelentik. Az oktatástörténet-írás utóbbi évtizedekben tapasztalható paradigmaticus fordulata számos tanulsággal szolgálhat a magyarországi kutatások számára is. Sokfelé ágazó és nehezen egységesíthető folyamatról van szó, melyet talán legjobban a modern tudomány-, és világfelfogás posztmodernbe való átmeneteként jellemezhetünk. Az oktatástörténet hagyományosan nagy gondolkodók eszmei örökségével foglalkozik, akiknek gondolatai, művei egy kitérőkkel tarkított fejlődési sort adnak ki, az egyén szabadságának mind nagyobb mértékű kiteljesedését. A nyugati civilizációra jellemző az ilyen fajta gondolkodásmód, mely valamilyen cél felé való haladásként értékeli bonyolult történeti-társadalmi folyamatokat (teleologikus), korszakokat állapít meg (kronologizáció, rendezett idő) és hisz a nagy egyéniségek történelemalakító erejében (individualizmus). Tanulmányom célja, hogy egy másfajta oktatástörténet-írásra nyújtsak példát, mely fényképek elemzése alapján vázolja fel a hétköznapi történeteket az 1960-as évek Magyarországon. A multidiszciplináris módszertan magában foglalja az ikonográfiát, antropológiát és a történetírás különböző irányzatait – a különböző nézőpontok hozzásegítenek minket a pedagógia világainak térben és időben eltérő formáinak feltárásához. Jelen esetben ezeket a világokat a tanácskozások, konferenciák és látogatások jelentik.

Ha az előzőekben szimbolikus térkiterjesztésről volt szó, akkor itt a földrajzi tér tágítása történik meg, az ideológia és a szakmaiság szempontjából is fontos internacionalizmus, tapasztalatcsere témáinak megjelenítésével. A Köznevelés 1960 és 1970 közötti képanyagát áttekintve számos példáját találjuk a szolidaritás és nemzetköziség gondolatkörének. A felszabaduló gyarmati világról (például az új Algériáról) éppúgy közzétett képes riportot a lap, mint a verőcei KISZ-tábort meglátogató (valószínűleg kommunista) amerikai fiatalokról, a koreai gyermekeket köszöntő úttörőkről, a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség VIII. jubileumi közgyűléséről Budapesten, vagy a Brezsnyevnek virágcsokrot átnyújtó gyermek-küldöttségről.⁴ A csoportképzés és együvé tartozás (szocialista tábor) szándéka egyértelmű, akárcsak a fenti fénykép esetében. Ugyanez a motiváció figyelhető meg A Tanító 1968/2. számában, ahol az „Olvasmányaink képekben” rovatban, a Béke című vershez a vietnami bombázások mellett a hazai termelőmunka képeit közli az újság⁵ – a sor folytatható lenne, de ez már egy másik írás tárgya.

Az 529 darab pedagóguskép közül 11 darab foglalkozik külföldi vendégek látogatásával (akárcsak a pedagógiai tanácskozások világával), ebből kilenc szovjet vendég, egy dán és egy japán. Az irányultság egyértelmű, bár

4. A képek forrásai: Az új Algéria – Köznevelés, 1963. 21, borító IV., Amerikai fiatalok – Köznevelés, 1969. 14., borító II., Koreai gyerekek – Köznevelés, 1970. 1., borító I., DIVSZ-közgyűlés – Köznevelés, 1970. 22., borító I., II., Brezsnyev köszöntése – Köznevelés, 1970. 24., borító II. Jellemző, hogy mindegyik példa hangsúlyos helyzetben, a borítón található.

5. A Tanító, 1968. 2., 8–12.

a képek kis száma nem teszi lehetővé messze menő következtetések levonását, pláne úgy, hogy a szovjet vendégekről készített képek három alkalmat örökítenek meg. A három látogatásból kettő⁶ a Köznevelés szovjet testvérlapjának („Ucsityelszkaja Gazeta”) látogatásához köthető, mely a testvéri országok eredményeinek bemutatásával, a barátság erősítésének demonstrálásával a saját csoporttudatot alakítja és támogatja. A harmadik, fentiekben bemutatott példa szintén szakmai kapcsolatra utal, a felsőoktatás eredményeinek felhasználására az óvodai munkában. A nemzetközi tudományos kommunikációba való bekapcsolódást, a diszciplináris alapokon nyugvó szakmai munkát a professzionalizációs és tudományfejlődési elméletek is az önálló pedagógiai elmélet egyik fontos jellemzőjeként értékelik (Németh, 2002; Keller, 2010). Ugyanazok a kapcsolódási pontok tehát, mint a tanácskozások és a kongresszus esetében.

Valamennyi elemzett kép esetében közös a multipllicitás: a fotók és a narratívák, a képi és a verbális elemek (váltakozó hangsúlyokkal) együtt alkotják a jelenségeket. A fenti esetben például a kísérőszöveg dominálja az értelmezést, hiszen maga a kép nem nyújt ehhez sok fogódzót. Az így felfogott kettős kódolású mentális képzetek az emlékezetbe ágyazva maradnak fenn és közvetítődnek – egyik lehetősége ennek a továbbításnak és hagyományozásnak a fénykép (Hirsch, 1997).

Befejezés

A fénykép egyszerre tárhelye és megteremtője a személyes és kulturális emlékezetnek, a múltat idézi és felépíti (Sturken, 1999). Így jön létre az a történelem, aminek megkonstruálása a mi feladatunk. Az oktatástörténet egy része ennek a történelemnek. Az utóbbi időben az oktatástörténet nagy figyelmet fordított a résztvevők hiteinek, vélekedéseinek feltárására, hogy megtudja, hogyan gondolkodnak a tanárok és gyermekek a múlttól – a kollektív memória tanulmányozása megkerülhetetlen ebben a kérdésben (Seixas, 2008). A hazai pedagógiai gondolkodás történetiségének elgondolása és megalkotása, a szakma és a tudomány kontextusba helyezése együtt jár az egyéni- és csoportidentitás kialakításával. Ezt a folyamatot nem szabad leszűkíteni a hagyományosan vett forrásanyagra és kutatási módszerekre. Amint azt az elemzésre választott fotók is igazolták: a pedagógia világi térben és időben számos területre terjednek ki a politikától, a tudományos és a gazdasági életig.

6. V. Sz. Nyikisin látogatása – Köznevelés, 1968. 20., 788.; Nagyvezsda Mihajlovna Parfenova látogatása – Köznevelés, 1970. 22., 16–17.

Szakirodalom

1. Assmann, J. (2004): *A kulturális emlékezet – Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
2. Bruner, J. (2004): A tudomány narratívumai. In: Bruner, J.: *Az oktatás kultúrája*. Gondolat Kiadó, Budapest, 109–120.
3. Cannon, C. (1970): Some Variations on the Teacher's Role. In.: Musgrave, P. W., Methuen and Co. (eds.): *Sociology, History and Education. A Reader*. London, 215–223.
4. Carvalho, L. M. (2003): Journals and Making of Experts and Educational Knowledge. Exploring a Portuguese Pedagogical Journal (1921–1932). In: Smeyers, Paul and Depaepe Marc (eds.): *Beyond Empiricism: On Criteria for Educational Research*. Leuven University Press, Leuven. 81–93.
5. Escolano, A. (2007): Posztmodern vagy későmodern? Új megközelítésmódok az utóbbi évtizedek neveléstörténet-írásában. In: Bíró Zsuzsanna Hanna és Pap K. Tünde (szerk.): *Posztmodern kihívások a pedagógiatörténet-írásban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 131–149.
6. Felkai László (szerk., 1971): *Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon. 1848-1948*. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.
7. Géczi János (2008): Ikonológia-ikonográfia mint a történeti pedagógia segédtudománya. *Iskolakultúra*, 2008. 1–2. 108–119.
8. Hall, E. T. (1987): A tér antropológiája: egyfajta rendezőelv. In: Hall, E.T.: *Rejtett dimenziók*. Gondolat Kiadó, Budapest, 146–160.
9. Hirsch, M. (1997): *Family Frames: Photography, Narrative and Postmemory*. Cambridge: Harvard University Press, Massachusetts-London.
10. Jáki László (1962): *A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája, 1937–1958*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
11. Kardos József (2003): Fordulat a magyar iskolák életében: a Rákosi-korszak oktatáspolitikája. *Iskolakultúra*, 2003. 6–7. 73–81.
12. Kelemen Elemér (2003): Oktatáspolitikai irányváltozások Magyarországon a 20. század második felében (1945–1990). *Új Pedagógiai Szemle*, 2003. 9. 25–32.
13. Kelemen Elemér (2007): A nevelésügyi kongresszusok története. In: Kelemen Elemér: A tanító a történelem sodrában. Tanulmányok a magyar tanítótság 19-20. századi történetéből. *Iskolakultúra*, Pécs, 136–157.
14. Keller Márkus (2010): *A tanárok helye. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. század második felében, magyar-porosz összehasonlításban*. L'Harmattan – 1956-os Intézet, Budapest.
15. Low, S. M. and Lawrence-Zúñiga, D. (2003): Locating Culture. In: *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Wiley and Blackwell, 1–49.
16. Lyotard, J.-F. (1993): A posztmodern állapot. In: A posztmodern állapot, Jürgen Habermas, Jean-Francois Lyotard, Richard Rorty tanulmányai, *Századvég Kiadó és Gond Folyóirat*, Budapest, 7–145.

17. Mann Miklós (2002): Oktatáspolitikusok és koncepciók a sajtó tükrében. (1945–1990). In: Szabolcs Éva és Mann Miklós (szerk.): *Magyar neveléstörténeti tanulmányok I.* Új szempontok, új források. Eötvös Kiadó, Budapest, 76–122.
18. Németh András és Szabolcs Éva (2001): A neveléstörténeti kutatások főbb nemzetközi tendenciái, új kutatási módszerei és eredményei. In: Báthory Zoltán-Falus Iván (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből.* Osiris, Budapest, 46–77.
19. Németh András (2002): *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete.* Osiris, Budapest.
20. Németh András (2009): A magyar egyetemi neveléstudomány szocialista paradigmájának kialakulása az 1945–1953 közötti időszakban. In: Bíró Zsuzsanna Hanna és Németh András (szerk.): *A magyar neveléstudomány a XX. század második felében.* Gondolat Kiadó, Budapest, 26–57.
21. Niedermüller Péter (1994): A város: kultúra, mítosz, imagináció. In: *Mozgó Világ*, 1994. 5. 5–17.
22. Nyíri Kristóf (2001): A mentális kép, mint teoretikus konstrukció. In: *Magyar Tudomány*, 2001, október, 9–23.
23. Pataki Ferenc (1966): *Makarenko élete és pedagógiája.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
24. Ricoeur, P- (2001): A narratív azonosság. In: László János (szerk.): *Narratív pszichológia.* Narratívák 5. Kijárat Kiadó, Budapest, 15–25.
25. Seixas, P. (2008): Collective Memory, History Education, and Historical Consciousness. In: Yerxa, D. A. (ed.): *Recent Themes in Historical Thinking: Historians in Conversation.* University of South Carolina Press, Columbia.
26. Simon Mihály (2000): *Összehasonlító magyar fotótörténet.* Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét.
27. Stemplerné Balog Ilona (2009): *Történelem és fotográfia.* Osiris, Budapest.
28. Sturken, M. (1999): The Image as Memorial: Personal Photographs in Cultural Memory. In: Hirsch, M. (ed.): *The Familial Gaze.* Dartmouth College Press University Press of New England.
29. Szarka Klára és Fejér Zoltán (1999): *Fotótörténet.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
30. Tenorth, H.-E. (2001): „A New Cultural History of Education” A Developmental Perspective on History of Education Research. In: Popkewitz, Thomas S., Franklin, Barry M., Pereyra, and Miguel A. (eds.): *Cultural History and Education. Critical Essays on Knowledge and Schooling.* Routledge, London-New York, 67–83.
31. White, H. (1973): *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe.* Johns Hopkins University Press, Baltimore.
32. Wilkin, M. (1996): The Nature of Ideology and of Ideological Practices. In: Wilkin, M.: *Initial Teacher Training. The Dialogue of Ideology and Culture.* Routledge, London, 10–36.
33. Zrinszky László (1964): *Makarenko etikai nézetei.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.